

RAPSKI ŽIVOT ŽIVOTINJA

Piše: Saša Potočnjak, prof.

Pojam kulture ne odnosi se samo na umjetnost i znanost. Kultur(al)na povijest nije određena samo literarno-umjetničkim obrascima već ju određuje i svakodnevni život njezinih stvaraljka. Otok Rab i njegove stanovnike kroz povijest je moguće sagledati i kroz tzv. *svjetovna dobra* koja također pridonose i osmišljavaju rapski kulturni identitet. Povijest prehrambenih i higijenskih navika stanovnika, povijest zanata i trgovačkih praksi, popularna kultura, povijest tehničkih procesa, povijest bolesti i zaraza, povijest kriminaliteta, nasilja i krađa, hereze i praznovjerja, povijest društvenih skupina, mentaliteta ili politike čine tzv. malu tradiciju koja se nerijetko marginalizira i suprotstavlja velikim povijesnim naracijama.

Širok krug nasljeđenih *artefakata* kao što su alati i alatke, kuće, kuhinjski recepti, vrste jela i načini njihove priprave kulturna su dobra, koja čine rapski identitet (rapska torta, 'muštačoni', sočivo). Malu tradiciju čine i povijesti *djelovanja* kao što su povijest razgovora, čitanja ili igrača (primjerice povijest rapske fjere, viteških igara). Portret rapskoga identiteta nemoguće je rekonstruirati bez malih 'priča' – bez povijesti svakodnevice Rabljana.

GLAD I BOLEST, MISERABILI I PRIVILEGIRANI – ŽIVOT LJUDI I ŽIVOTINJA

Otok Rab je prema pojedinim arhivskim izvorima 1450. imao 350 obitelji odnosno 2450 stanovnika. Iz jedne tužbe (I., 23/3) rapskih pučana duždu na plemiće, saznajemo da su se pašnjaci iznajmljivali na 10 godina po cijeni od 3000 libara *de piccoli*, međutim bili su nepravedno raspodijeljeni. Navodi se da u rapskoj općini ima 15 'posta' (mjesto gdje blago pase) na kojima živi 30 000 životinja. Pučanima kojih je bilo oko 300, dana su 3 slabija 'posta' dok je 40 gradskih plemića dobilo preostale. U toj su diobi zakinuti pučani te su primorani višak životinja prodati plemićima, ući s njima u zadrugu ili prodati mesarima za hranu. Tužba je rješena povoljno, no samo zato jer je stanje općenito bilo jedno zbog kuge koja je 1456. izbila već treći put. *Otok Rab baci kuga u dezolatno stanje. Građani i kler umaknu iz grada. Presta život. Utrne trgovina. Prestane navigacija. Kuga skoro depopulira Rab. Strašna pošast utrne svađe između pučana i plemstva.* (fra O. B., I., 22/10)

Već 1501. u glagoljskom Klimantovićevu zborniku bilježi se silna glad na Rabu. U izvorima iz 1600. navedeno je da su na Rabu ljudi radi gladi primorani jesti želud (žireve) pa rapski knez odlučuje da se žirevi ne smiju sakupljati za životinje već *per il vitto humano*. Od žireva se pravio kruh te su 1664. zabranili sijek šume kako bi ih bilo što više. Iste je godine bura uništila žito i vinograde pa je život postao još i teži. Općinsko vijeće navodno je odlučilo prodati dvenaest brodovlje i kupiti narodu hranu (III., 148). Za palaču Njegova Veličanstva je 1691. određen sijek dijela šume u Kalifrontu. Rapsko vijeće objašnjava da valja sjeći drugdje jer ondje to znači uništenje: *Želud služi ne samo za hranu životinja, nego dapače 'a persone miserabili'* (...) (III., 182). Iz 1828. navodi se apel župnika u Loparu koji se ne usuđuje vršiti crkvene funkcije jer svako malo *pade po koja osoba u nesvjeticu od glada, a pošto im se ne može pomoći, mora da umru!* (III., 532). Rabu je 26 godina kasnije zaprijetila suša; općina se obratila provikaru: *Moli da obodri svećenike, neka i dalje sa narodom mole.* (III., 666). U takvim povijesnim okolnostima upravo su životinje bile pravo blago.

SVINJE PATROLIRAJU PO GRADU RABU!

(fra O. B., III., 1807, 19/12, 409)

U arhivskim bilješkama prije 19. stoljeća vijesti o blagu se javljaju sporedno. Obično se spominje samo određena vrsta životinje. O praksi držanja svinja u Kalifrontu prva zapisana vijest je iz 1577. (27/1) kada je Matej Bačić dao na čuvanje žensku svinju Nikolini Zmaić. Naime, svinja

je iščezla, ali se ne zna kako, pa su se nagodili da će o Božiću Matej dobiti polovicu svinje od 2 godine i 1 prasčića. U kasnije doba bilo je problema sa svinjama koje su navodno 'landrale' po otoku rujući zemlju, pa im je zabranjen pristup na Sorinj i u Barbat. (1760.; 30/1). Štoviše, 1807. je pod ložom i gradskim vratima od Varoša proglašena *intoleranca* prema *gli animali suini* (svinje) pa je određeno da svatko može ubiti svinju koju zatekne da 'patrolira' po Gradu ili u Komrčaru. Tko je ubije, njegova je, a vlasnik neće dobiti odštetu. Ukoliko svinju nitko ne ubije, vlasnik će platiti 2 forinta.

Na Rabu je početkom 19. stoljeća navodno bilo oko 2000 svinja, a od davnine je općina običajno dopuštala da se svinje dovedu u Kalifront kako bi se otustile. Da je to bila praksa svjedoči i tužba Barbačanina Šime Franka na Dražane i Kamporce kako su dognali ondje i svinje koje im služe za napredak, pa on ne može razdvojiti i ubiti svoje. Općina je poslala pandure da naprave red! Međutim, krajem stoljeća su svinje iščezle iz Kalifrona, a posljednji spomen prema pripovijedanju Frana Vidasa (Guščića) i bilješci fra Odorika Badurine sjećanje je na veliku bitku svinja i pasa. Naime, 1887. su rapski lovci iz Grada pošli u Kalifront u lov. *Psi napali na svinje... Svinje se frontirale na samobranu! Nastala borba, rat, vika, lavež pasa, tuljenja svinja! Krika napadnutih debeložaca alarmilara sve svinje u okolini i domalo eto oko 100 svinja na bojištu! Kosovo polje za pse! Svi su psi poklati! Lovci nemoćni... Pucati nesmiju u tuđe svinje, nego od straha, da se ne okrene fronta tih "voprova" na njih, poput mačaka popeli se na stabla! Tek u kasnoj noći, kada su se sa razbojišta razile svinje, uspjelo je lovциma tiho i bez lova i pasa, da umaknu u grad!*

DEPORTACIJA KOZA NA GOLI!

(fra O. B. III., 30/6, 644)

Na zlu glasu na Rabu su bile i koze, posebno radi šuma pa su se protiv koza često dizale 'optužbe' da bi ih se u 19. stoljeću svelo na minimum. Od ranijih vijesti o kozama je riječ uglavnom u kupoprodajnim ugovorima, primjerice 1442. izvršena je prodaja 400 ovaca i 100 koza. Prema podatku iz 1453. kada Nicolaus de Scappa prodaje svoje koze, svaku za 30 soldi, možemo zaključiti o njihovoj tržišnoj cijeni te o vrijednosti imetka pojedinih plemića koji su svoje ovce i koze davali na ispašu. Primjerice Jura de Conciza de Arbo 1460. *ad pasculandum* daje na Novalju 101 ovcu i 83 koze. Broj koza se s vremenom počeo povećavati, a prve evidentirane 'probleme' koze stvaraju 1582. kada je zabilježeno da 200 koza 'landra' po Dolinu.

U Kneževom dvoru se 1714. raspravljalo o kozama. Učinile su ogromnu štetu u Barbatu, posebno po vinogradima. Zaključilo se sve koze Barbatu prevesti na Dolin na 10 godina. Vlada 1762. pak naređuje smrt kozama, ali je morala opozvati mandat, naime, koze su bile prava pošast za šume pa je donesena naredba da se u roku od 3 mjeseca sve koze

ce fra quelle Potenze, alle quali interessa il Comune, dalla parte degli Austriaci i Baroni Carlo d'Haracci, e Giacomo Eldingh, e per la Repubblica Girolamo Giuffrano, ed Antonio Prilli, ambidue Cavalieri, e Procuratori di San Marco.

A R B E.

Quella è minore di circuito di tutte l'alpre , mentre non si estende in lunghezza più di miglia venti da Xarigno alla Punta di Grie , in larghezza miglia tre da Levante , ov' è più ristretta , e miglia otto a Ponente , ove la dilatano i tre Seni di Campora , e Valle S. Pietro , e Loparo . Fu da Plinio chiamata *Arba* , gli Slavi la dicon *Rab* , e vogliono alcuni , che To-

ubiju! Sva sela su se digla u obranu koza , pa je ta naredba o kozama suspendirana per ora . Riječima fra Odorika Badurine Kozji je korjen među narodom po Rabu jak jednako kao i velebitska bura ! A ti razvidi , kako je sada po Rabu s kozama ! Na Pagu je posve u redu s njima . (IV, 419, 1930, 2/12) I na koze je jednoć povedena hajka , naime , na koze su uvedene velike takse kako bi ih se rješilo , a postoji i odredba poglavarstva iz 1851. da se koze 'deportiraju' na Golil ! (III., 30/6, 644) . S vremenom se broj koza smanjivao , nije prepoznata njihova vrijednost , a stoljeće kasnije općina je oglasila naredbu više vlasti : *Radi ogromnih šteta koje nanose koze , otsele : svaki dimnjak može samo 1 kozu držati (...) Druge se mora ostraniti ! Tko ne posluša , 500 D globe.*

NOĆU UKRADOŠE KRAVU!

(fra O. B. I., 1499.)

Osim bolesti i pošasti (kuga, kolera, malarija) te izdvajanja u ratne svrhe , na Rabu je problem bila i krađa živilja jer je ono bilo vrijedno gospodarsko-ekonomsko dobro i često je platežna moć ovisila o broju posjedovanih glava . Rapskom kožaru ili klobučaru su tako noću lupeži 1499. ukrali kravu , uhvaćeni su i morali su je platiti . Međutim lopovi nisu uvijek bili pronađeni pa rapski knez 1636. izdaje dekret kako bi zaustavio sve učestalije krađe . Glavar u Supetarskoj Drazi 1672. referira knezu kako je pokradeno mnoštvo raznovrsnoga blaga . Tražeći po kućama , kod F. K. je pronašao jednu bijelu ovčju kožu bez usiju i komad mesa , a zatim je u crkvi sv. Petra (sic!) , skrivene ispod jednoga kamenog pronašao glavu crne koze i 4kuhaneg noge , a pokraj crkvenih vratiju kožu prekritu zemljom (Pro. Crim. A, III.) . Lopovi su bili nemilo kažnjavani , pa je 1783. za krađu 5 ovaca I. Š. dobio kaznu poći na galiju 18 mjeseci gdje će mu noge biti vezane verigama , ako ju ne bude mogao izdržati onda će biti bačen u tamnicu na 2 godine . Ukoliko pobegne , bit će izgnan 15 milja izvan granica rapske knežije na 3 godine . Žena i djeca rečenoga I. Š. plačući su došla moliti kneza za milost jer da ga je na krađu natjerala glad . Kazna za krađu namirnica , primjerice krumpira , bila je nešto blaža – 12 šiba ! (1815.) Prizivno sudište iz Zadra je čak izradilo i statistiku prijavljenih krađa na Rabu od 1809. do 1819. Najviše su se krale ovce , a zabilježen je i slučaj krađe 1 svinje i 1 toro della stala .

TRŽIŠNA VRIJEDNOST

Jedna od boljih ilustracija tržišne vrijednosti živilja podatak je o cijeni ropkinje na dubrovačkom tržištu u srednjem vijeku . Žene su bile nešto skuplje od muškaraca pa je tako ropkinja koštala 31 kozu s kožicima ili 260 kg janjetine (Horvat, J.) . U rapskim je općinskim računima iz 1572. fra Odorik Badurina pronašao podatak o kupoprodaji ropkinje Helene iz Vrane za 22 dukata , što je tek 22% (sic!) od ukupne cijene koju je rapska katedrala 1598. platila u Veneciji za tabernakul (100 dukata) . Rapski kupac je ropkinju oslobođio jer je bila krštena , a

ce vino anche per l'osteria , trattoria , blade , e legumi ten-
za che ne sopravvive al contorno . Gli Scogli Difensivo , e Golla
sono ricchi di Conigli , e di grossi Cotoni . Il Mare li provede
abbondantemente di Peči , ma di Sgombri particolarmente in
tanta quantità , che falati riempiono gli Stati Pontifici , ed al-
tri vicini , Polpi , che fccatti , e fumati fodisano gli Austriaci ,
e Tonina , che falati in varj Paesi si traminette . La Città fi-
tuata nella Valle di Campora è piantata , come fit è accenna-
to sopra un vago Promontorio , il quale tiene la figura d'
una Galeazza , la cui Poppa , parte più larga , è à Macitro , lo
sporon à Scitocco , ove finisce riflettuta con tre Alberi , che
sono i tre Campanili , cioè il Maggiore della Cattedrale ,
verò prora , nel mezzo quello delle Monache di S. Andrea , ed
il terzo del Padre Minori Consolatori . Il quale piccolo vicoletto
doscorka se i krizmala te je pohodila svetu misu . Od janjadi je Kaptol
uzimao i decime . Iako se 1532. željelo prijeći na robno-novčanu raz-
mjenu ostalo se na davanju u živinama pa je janjac (po glavi) vrijedio
od 6 do 8 soldi . Osim životinja , posebnu vrijednost su imale i smokve .
Jedan rapski plemić 1494. duguje za smokve čak 11 dukata (pola od
cijene kupljene ropkinje!), a iz 1540. postoji podatak o podmirivanju
dugovanja sa čak 2000 smokava .

'PLEMENITI' I 'PAŠČAD' – PROMJENA VRIJEDNOSTI

Od ostalog blaga posebnu vrijednost je imao konj . Na Rabu se na-
vodno spominju prvi put 1622. (A. Not. VII). Nad njima se strogo pazi-
lo , a plemstvo ih je u 17. st. držalo u Komrčaru . Rabljeni su 1812. dalj 20
konja za francusku vojsku , i to dva iz Lopara , ostalih 18 sve od rapske
gospode . Ujedno , u izvješćima je navedeno da nijedan konj nije bio
po propisima već su odveć niski i mješanjem 'degenerirani' . Spominje
se da je zadnjega konja imao rapski kapelan 1910. te da ga je prodao
u Lošinj . Tada su se konji (ali i svinje) ponovno držali u Gradu . Od osta-
lih životinja spominje se 1839. primjerice 500 pčela , a psi se spominju
1854. naredbom po kojoj se uvodi taksa na pse . Dio novca je namje-
njen za one koji će ubijati paščad bez vlasnika !

Prema službenim podacima iz 1831. saznajemo da je najviše stanovni-
ka imao Rab (993) , a najmanje je stanovnika bilo u Barbatu (332) . Rab
je imao najveći prihod od vina (1600 bar. ven.) i ulja (10 bar. ven.) , naj-
manje od vina Banjol (320) , te Lopar od ulja (0) . Najviše je bilo rapskih
ovaca (6500) , a najmanje kampsorskih , no zato je u Kamporu bilo najvi-
še magaraca (38) i svinja (150) . Volova je bilo najviše u Drazi (132) , a u
Loparu koza (500) . Rab i Mundanije su imali po jednu mulu , a konji su i
dalje bili uglavnom u Rabu , njih 30 . Brodova je u Rabu bilo 16 , a po 2 u
Loparu i Drazi . U ovom periodu početaka industrijalizacije promijenit
će se i mjerne vrijednosti pa kao statistički podaci vrijede sasvim dru-
gačiji pokazatelji . Tako kasnije statistike pokazuju da Grad nema vol-
ova , magaraca ni koza , međutim prednjači u broju konja (29) , janjadi
(3000) i posebice u broju činovnika – njih 11 naprama 2 do 3 drugdje .

Raslojenost rapskoga društva , različiti načini života , suprotnosti Sela i Grada prevladavane su zajedničkim interesima stanovništva , pose-
bice živim blagom – pokazateljem ekonomsko-gospodarskoga pro-
periteta Otoka . Pojedine su životinje bile 'privilegirane' dok su se na
druge pokretale 'hajke' , kao što ni svi dijelovi Otoka nisu posjedovali
iste vrste . Životinje su bile važno i prehrambeno i ekonomsko dobro ,
kao i namirnice poput smokava , ulja i vina . S vremenom se poticao i
uzgoj merino ovaca , svilenih buba , sadnja krumpira i duhana . Ukoliko
bi se postigla dobra tržišna cijena , četveronožni stanovnici Otoka mogli su donijeti zaradu , prestiž , ugled i moć te pomiriti razlike . U takvom
načinu života i leži vrijednost posebnosti lokalnih kultura i znanja – u
njihovoj reakciji na globalizaciju .

